

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Basret Dergâhı

İbrahim BAZ*

Özet

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden biri olan Şeyh Hâlid-i Cezerî (ö. 1839) Gabar Dağı'nın üzerinde bulunan Basret Köyü'nde 1820'li yıllarda kurduğu dergâh ve medrese ile Nakşbendiliğin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Basret Dergâhı, Nehri, Tavila, Norşin ve Arvas dergahları gibi bölgenin en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Şeyh Sâlih-i Sıpkî (ö. 1852), Sıbgatullah Arvâsî (ö. 1870), Hâmid-i Mardinî (ö. 1882) gibi tanınmış sûfler burada eğitim almışlardır. Bu makalede Basret Dergâhı'nın kurucusu olan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin hayatı kısaca ele alındıktan sonra Basret Dergâhı'nın tarihi, şeyhleri ve süreç içerisinde bu dergâhtan ayrılan kollar hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Nakşbendî Tarikatı, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Şeyh Hâlid-i Cezerî, Basret Dergâhı, Şırnak.

Sheikh Khalid-i Jazarî, One of the Successors of Mawlana Khalid-i Baghdadî, and the Sufi Lodge in Basret

Abstract

The lodge and madrasa established by Sheikh Khalid-i Jazarî (d.1839) who was one of the prominent caliphs/successors of Sheikh Mawlana Khalid-i Baghdadî (d. 1826), in the village of Basret Village on the mountain of Gabar around the 1820s made great contributions to the spread of Naqshbandî order in the South Eastern Anatolia. Basret Dervish Lodge has been one of the most important centers of Naqshbandî Order in this region like the lodges of Nehri, Tavila, Arvas and Norşin. Sheikh Salih-i Sıpkî (d. 1852), Sıbgatullah Arvâsî (d. 1870) and Sheik Hamid-i Mardinî who is also known as Shah of Mardin, were received their education in Basret Dervish Lodge. In this article after shortly dealing with Sheikh Khâlid-i Jazarî's life, we will present a short history of the Basret Lodge, its sheikhs, and try to give information about the branches separated from this lodge.

Key Words: Nakşbendî Order, Mawlana Khalid-i Baghdadî, Sheik Khalid-i Jazarî, Basret Dervish Lodge, Şırnak.

Giriş

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Nehri (Bağlar), Norşin (Güroymak,) Ohin (Koyunlu) ve Arvas (Doğanyayla) gibi irfan merkezleri,

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (ibrahim.baz@hotmail.com)

Anadolu Nakşbendiliği açısından büyük öneme hâizdir. Bu irfan merkezlerinin hâlen devam eden etkisi açısından en önemlilerinden biri olmakla birlikte en az bilinenlerinden biri Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından kurulan Basret Dergâhı'dır.

Şeyh Hâlid-i Cezerî (ö. 1839), Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin son halifelerinden biridir. Cizre'nin köklü ailelerinden birine mensup olan Hâlid-i Cezerî, medrese tahsilini memleketi olan Cizre'deki Kırmızı Medrese (Medreseya Sor)'de tamamladıktan sonra Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yanında mânevî eğitimine başlamıştır. Seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra "Cizre halkı irşâd olmadan Cizre'den ayrılma"¹ emriyle hilâfet verilerek merkezi Cizre olan Botan bölgesinin irşâdı için görevlendirilmiştir. Şeyh Hâlid-i Cezerî, Cizre'de başlattığı irşâd hizmetlerinin tamamlandığına kanaat getirdiğinde, Gabar Dağı'nın batısındaki Basret (İnceler) köyüne yerleşerek, orada mescid, medrese ve dergâh kurmuş ve böylece tedris ve irşâd hizmetlerini birlikte yürütmeye başlamıştır.

Sıbğatullah-i Arvâsî, Şeyh Hâmid-i Mardinî, Şeyh Sâlih-i Sıpkî gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu ilim ve irfanında iz bırakmış olan birçok âlim ve ârifin yetiştiği bu mâneviyat ocağı, zamanla daha fazla tanınmış ve bu dergâhta görev yapan müridler "Basret Şeyhleri" diye meşhur olmuştur. Bu dergâhtan yetişen halifelerle Basret Dergâhı, Şırnak, Siirt, Mardin, Diyarbakır, Bitlis, Batman, Gaziantep ve Irak'ta Nakşbendiliğin Hâlidîyye kolunun özelliklerini taşıyarak hâlen varlığını sürdürmektedir. Basret Dergâhı hakkında henüz ciddi hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bölgeyle ilgili çalışmalar yapan Martin van Bruinessen konuya alaka göstermiş, Basret dergâhına bağlı bazı dergâhlarda zikirlere katılmış² ve Nakşbendiliğin yayıldığı alanları gösterdiği haritada Tavila, Barzan, Nehri, Hınıs, Norşin ile birlikte en önemli merkezlerden biri olarak Basret'e de dikkat çekmiştir.³

1. Şeyh Hâlid-i Cezerî (ö. 1839)

a. Hayatı

Şeyh Hâlid-i Cezerî, Hz. Ömer devrinde fethedilmiş olması ve içinden ge-

- 1 Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, "Nakşi Hâlidî Seydâî Postnişinler", trc. İbrahim Öztürk, İnegöl 2008 (Şeyh Abdussamed el-Farknî, *el-Mecmau'l-muannedü'l-kamerî fi tercemeti Şeyh Muhammed Said Seydâ el-Cezerî- Mektûbât* isimli eserin giriş bölümü).
- 2 Martin van Bruinessen, Basret Dergâhı'nın Suriye'deki kolu olan Hilvâ köyündeki Şeyh İbrahim Haklı Basretî'nin oğlu Şeyh Ulvan tarafından yürütülen zikre katıldığını kaydetmektedir. Bk. Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, trc. Banu Yalcut, İstanbul: İletişim Yay., 2010, s. 360.
- 3 Martin van Bruinessen, *age*, s. 335.

çen Dicle nehrinin şehri bir ada şekline getirmesi nedeniyle⁴ *Ceztretü İbn Ömer* olarak tanınan Cizre ilçesinde doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Cizre'nin köklü ailelerinden biri olan Hacı Zuraf ailesinden olan Şeyh Hâlid-i Cezerî, Hacı Zuraf'ın amcasıdır. Bugün Cizre'de Özkan, Oktaykaan ve Emek soyadını taşıyanlar bu ailenin mensuplarıdır.

Şeyh Hâlid-i Cezerî, ilim tahsiline memleketi olan Cizre'de başladı. O dönemlerde Botan bölgesinin en meşhur medresesi olan Cizre'deki Kırmızı Medrese'de birçok büyük âlimden ders aldı.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Irak'tan Şam'a geçerken, tarih boyunca bir ilim ve irfan merkezi olan Cizre'ye⁵ uğrayarak Nakşbendî tarikatını anlatmak ve halkı irşâd etmek ister. Cizre'de halkın büyük teveccühü ile karşılanır. Kendisini misafir ve ziyaret eden ilim ehli arasından "Molla Hâlid" olarak tanınan Hâlid-i Cezerî'nin ilmini ve hâlini beğenir ve onu Şam'a davet eder. Bunun üzerine Hâlid-i Cezerî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ile birlikte Şam'a gider ve orada seyr u sülûka girer.⁶ Bu sürenin ne kadar olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Hâlid-i Cezerî, şeyhinin yanında büyük bir mahviyet ve tevâzu ile hizmete devam etmiş, onun teveccühüne nâil olmuş⁷ ve eğitimini tamamladıktan sonra kendisine tasavvufî icâzet verilerek Cizre, Mardin, Diyarbakır ile Botan bölgesinde bulunan dağlardaki köylerin⁸ irşâdî ile görevlendirilmiştir.⁹

- 4 Dicle nehrinin yatağının değişmesi nedeniyle Cizre bugün bir ada görünümünde değildir.
- 5 Mezopotamya bölgesinin ilim ve irfan merkezi bağlamında Bağdat'tan sonra en önemli yerleşim merkezlerinden biri kuşkusuz Cizre'dir. Hz. Ömer döneminde fethedilen Cizre'de, Nizamülmülk tarafından kurulan medreselerin devamı sayılabilecek çok sayıda medrese İslâmî ilimlerin hemen hepsinde eserler kaleme alan çok sayıda âlim ve sûfî yetişmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Tecvit ilminde otoritelerinden biri kabul edilen Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh* müellifi İbnü'l-Esir el-Cezerî, Ebu'l-İzz el-Cezerî, büyük sûfî ve şâir Molla Ahmed Cezerî, Şeyh Ömer-i Zengânî (ö. 1890), Şeyh Abdülhakîm-i Derşevi, Şeyh Muhammed Said Seydâ el-Cezerî (ö. 1968), Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî (ö. 1985), Molla Mahmud Bilge (ö. 1974), Seyyid Ali Fındıklı (ö. 1968).
- 6 Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlü'd-dürriyye ve'l-ahbârü'l-miskiyye fi's-silsiletiz-Zibârîyye*, Musul 1935, s. 25.
- 7 Özellikle Güneydoğuda birçok şeyhin başlarına örttükleri Taylasan adı verilen örtünün, Hâlid-i Cezerî'nin simasının güzelliği nedeniyle Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî tarafından halifesinin başına örtmesini tavsiye etmesiyle başladığı kabul edilmektedir. Hâlid-i Cezerî'ye Cizre ve çevresinde Şeyh Hâlid el-Cezerî, Sahibu'l-Vechu'l-Kamerî denilmiştir.
- 8 Bazı kaynaklarda, (Bk. Abdurrahman Memiş, Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidilik, İstanbul: Kitabevi Yay., 2000, s. 133) Mardin'e döndüğü ve irşâd hizmetlerini yürüttüğü kaydedilmektedir. Bunun nedeni, o dönemlerde Cizre'nin Mardin iline, Şırnak'ın ise Siirt iline bağlı olmasıdır.
- 9 Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişimler", trc. İbrahim Öztürk, İnegöl 2008, s. 7-8 (Şeyh Abdussamed el-Farknî, *el-Mecmau'l-muannedü'l-kamerî fi tercemeti Şeyh Muhammed Said Seydâ el-Cezerî- Mektûbât* isimli eserin giriş bölümü); Heyet, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yay., 1993, XI, 252-253.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden biri olan Şeyh Hâlid-i Cezerî,¹⁰ şeyhi tarafından özellikle Cizre halkının irşâdı için görevlendirilmiş ve bu vazife tamamlanmadan şehri terk etmemesi istenmiştir. Bu emir üzerine, ilk yıllarda onun faaliyetlerine karşı çıkanlar olmuşsa da¹¹ o bir yandan müderrislik vazifesi, bir yandan da yoğun bir irşâd hizmeti yürütmüştür. Bu vazifenin Cizre'de ne kadar süre ile devam ettiği tam olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda geçen ve halen Cizre'de ilimle uğraşan hemen herkesin sözlü olarak naklettiği bir olay, Hâlid-i Cezerî tarafından Cizre'deki irşâd hizmetlerinin tamamlandığına bir işaret olarak kabul edilir. Buna göre, şehri çevreleyen Dicle nehrinin iki yakası arasında bir köprü bulunmadığından geçişler ve her türlü taşımacılık "Kelek" adı verilen tahta sallarla gerçekleştirilmektedir. Bir zaman bu tahta sallardan biri üzerinde yolcularca unutulmuş bir çanta uzun süre orada kalır. Nihayet, çantanın sahibi olmadığına inanılan bir kişi tarafından alınması üzerine şehir halkı bu olaya büyük tepki göstererek çantayı alan kişiyi şehirden çıkarırlar.¹² İşte bu olay üzerine Şeyh Hâlid-i Cezerî, şeyhi Hâlid-i Bağdâdî tarafından verilen Cizre'nin irşâdı vazifesinin tamamladığına kanaat getirir ve kuzeyde bir yere yerleşme arzusu duyar. Bunun üzerine Gabar Dağı'nın batısında bulunan Demirboğaz (Kerhver)¹³ köyüne yerleşir. Ancak bir süre sonra Kerhver köyünün doğusunda ve Gabar Dağı'nın zirvesine daha yakın Basret köyüne geçer.

Basret Köyü, içinden geçen bir çay ile batıda Hacıaliye, doğuda ise Derşev aşiretlerinin sınırlarının ortasındadır. O tarihte sıklaşan ve şid-

10 Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, *Şemsu's-Şümûs (Risale-i Hâlidîyye ve Mecd-i Tâhidile birlikte)*, trc. Yakup Çiçek, İstanbul: Sey-Taç Yay., 2004, s. 399; Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2000, s. 128; Muhammed Sadık Hamidi, "Mardinli Şeyh Hamid ve oğlu şeyh Abdurrahman Zihni Efendi", *Makalelerle Mardin IV-Önemli Simalar ve Dini Topluluklar*, haz. İbrahim Özçoşar, İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., 2007, s. 40. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Şeyh Ebu'l-Hayr'a bir mektup yazarak halifesi Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanında hatme-i hâcegânâ girmesine izin verdiğini beyan etmiştir. Bk. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, *Mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid*, trc. Dilaver Selvi - Kemal Yıldız, İstanbul: Sey-Taç Yay., 2008, s. 277; Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneginin Tarihi Gelişim Süreci*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜSBE, 2013, s. 117, 119.

11 1935 yılında kaleme alınan *el-Ahvâlü'd-dürriyye ve'l-ahbârü'l-miskîyye fi's-silsileti'z-Zibârîyye* isimli eserde onun kendi memleketinde zulüm gören Hz. Peygamber (s.a.) gibi davrandığını ve nihayet irşâd hizmetlerini tamamladığına kanaat getirdiği anda Basret köyüne hicret ettiği, bu yönüyle Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin Hz. Peygamberin kademi üzere bir veli olduğu yazılmıştır. Bk. Muhammed Şefik Zibârî, *age*, s. 26.

12 Muhammed Baki Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 5. Ayrıca 26 Mart 2010 tarihinde Gaziantep'te yaşayan 1922 doğumlu Cizre'li Şeyh Ahmet Munis ed-Derşevî'yi ziyaretimizde yaptığımız mülâkatta, bu olayı nakletmiştir.

13 Demirboğaz Köyü, Şırnak ili Güçlükonak ilçesine bağlıdır. İlçeyle Uzaklığı 36 km'dir.

detlenen iki aşiret arasındaki sınır tartışmaları nedeniyle, her iki aşiretin ileri gelenleri bir araya gelerek Kerhver köyünde ikamet eden Şeyh Hâlid-i Cezerî'yi hakem tayin ederler. Ancak yapılan anlaşmaya sadakat konusunda sorunlar devam edince, iki aşiretin arasındaki bu köyün kullanımını Şeyh Hâlid-i Cezerî'ye vermek ve onun ilim ve irfanından istifade etmek konusunda anlaşılırlar. Şeyh Hâlid-i Cezerî, kendisine yapılan bu teklifi kabul ederek Eski Basret olarak bilinen yerleşim alanında büyük bir mescid ve buna bağlı bir medrese ve bir dergâh kurarak tedris ve irşad hizmetlerine başlar.¹⁴

Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin tedris ve irşad hizmetleri arttıkça Hacıaliye ve özellikle Basret köyünün doğusunda ve Gabar Dağı'nın zirvesinde bulunan Derşev Köyü¹⁵ ve Derşev aşireti mensuplarından çok sayıda kişi ona intisap ederler. Medrese ve dergâhta eğitim alan Derşevî ailesine mensup Şeyh Muhammed Nûri ed-Derşevî ve Şeyh Abdulhakîm ed-Derşevî gibi birçok âlim ve ârif yetişir.

Basret Dergâhı kısa sürede bölgede adından çok zikredilen bir irfan merkezi hâline gelir. Bölgenin tanınmış âlimlerinden biri olan Molla Halil-i Siirdî, Şeyh Hâlid-i Cezerî'yi Basret köyünde sık sık ziyaret eder, onun sohbetlerine katılır ve ondan hilâfet alır.¹⁶

Doğu ve Güneydoğuda irşad hizmeti yürüten hemen bütün tarikat şeyhlerinin ortak yönlerinden bir tanesi, her yıl ortalama üç ay kadar kendi çevrelerinde ve halifelerinin buldukları bölgelerde belli sayıdaki talebesiyle birlikte irşada çıkmalarıdır. Şeyh Hâlid-i Cezerî de bu çerçevede irşad faaliyetleri yürütmüştür. Bir seferinde Diyarbakır'a doğru giderken yolları bugün Batman iline bağlı Gercüş ilçesinden geçer. Dönemin Gercüş ağası, kendi adamlarıyla birlikte Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yolunda durur ve ısrarla evinde misafir olmalarını, talebelerine ikramda bulunmak istediğini bildirir. İsrar üzerine Şeyh ve yanındakiler o akşam Gercüş ağasının misafiri olurlar. Ertesi gün yola çıkarlar ve yol üzerindeki Hisar köyüne vardıklarında yine aynı şekilde davet alırlar ve misafir olurlar. Bir sonraki gün Diyarbakır'a yaklaşırken Kasrı köyünün ağası, şeyhin diğer ağalara misafir olduğunu haber alır ve kendisi de misafir etmek ister. Ka-

14 Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlu'd-dürriyye ve'l-ahbârü'l-miskiyye fi's-silsileti'z-Zibârîyye*, Musul 1935, s. 25; Muhammed Baki Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 5.

15 Derşev Köyü'nün şimdiki ismi Alkemer olarak değişmiş olup, 1983 sonrası bölgede yaşanan olaylar nedeniyle köy boşaltılmış ve hâlen iskâna kapalıdır. Köyün 1990 seçimlerindeki nüfusu 1273'dür.

16 Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlu'd-dürriyye ve'l-ahbârü'l-miskiyye fi's-silsileti'z-Zibârîyye*, s. 18, 29.

file köyün içerisinden geçerken konağın balkonundan şeyhi davet eder. Şeyh kabul etmeyince ağa bozulur ve “Neden onlara misafir oldun da bize misafir olmadın, bizim neyimiz eksik?” diye sorar. Şeyh de eksigi olmadığını söyler ve “Aksine, kibriniz onlarınkinden daha fazla, nezaketen bir adamınızı bile gönderip davet etmediniz” şeklinde cevap verir.¹⁷

Şeyh Hâlid-i Cezerî, kurduğu medrese ve dergâh ile tedris ve irşâd merkezi hâline getirdiği Basret köyünde 1839 tarihinde vefât etmiştir.¹⁸ Kabrinin üzerine Mardinli ustalar tarafından kubbeli bir türbe yapılmıştır. Vefâtından sonra türbesi bölge halkının en önemli ziyaret mekânlarından biri hâline gelmiştir.

Hâlid-i Cezerî'nin erkek çocuğu olmamış,¹⁹ üç kızını üç halifesi veya ailesinden birileri ile evlendirmiştir. Kendisinden sonra Basret Dergâhı'nın postnişini olan Şeyh Sâlih-i Sıpkî ile Mardin bölgesindeki halifesi Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin oğlu damadı olmuştur.²⁰

b. Talebeleri ve Halifeleri

Güneydoğu şehirlerinde, özellikle tekkeler kapatılıncaya kadar medreselerde okumak çok yaygın bir gelenektir. Bu durum, medreselerin kapatılmasından sonra da aynı şekilde 1970'li yıllara kadar devam etmiştir. Ancak bu yeni durumda, medrese ve dergâhların faaliyetlerini daha gizli yahut yüksek dağların arasında veya üzerinde bulunan köylerde yaptıkları görülmektedir. Ayrıca Irak ve Suriye'de bulunan medrese ve dergâhlara yoğun bir yönelme olmuş birçok ilim talibi bu iki ülkeye daha fazla gitmişlerdir.

Cizre, her iki ülkenin kesişim noktasında bulunduğu gibi tarihi süreç içerisinde bir ilim merkezi olagelmıştır. Bu yönüyle de ilim taliplerinin uğrak noktalarından biridir. Bu açıdan Şeyh Hâlid-i Cezerî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den icâzet alıp tekrar Cizre'ye döndüğünde ve Basret'te çok sayıda tâlibi olmuştur.

Birçok tanınmış âlim Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanında medrese okumuş ve tasavvufî eğitimden geçerek ondan icâzet almıştır. Burada kendisinden sonra dergâhın postnişini olan Şeyh Sâlih-i Sıpkî, Mardin ve çevresinin irşâdı için görevlendirdiği Şeyh Hâmid-i Mardinî ve Gavs-ı Hizânî olarak tanınan Sıbğatullah Arvâsî'nin Basret günleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

17 Muhammed Baki Seydâ, “Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler”, s. 8.

18 Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 133; Abdulkadir Bingöl, *Kültürken Baxe Botan*, İstanbul: Enstituya Kurdi ya Amede, 2008, s. 179-180.

19 Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlü'd-dürriyye ve'l-ahbârü'l-miskiyye fi's-silsiletî'z-Zibârîyye*, s. 29.

20 Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, “Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler”, s. 6.

1. Şeyh Sâlih-i Sıpkî (ö. 1852)

Bitlis iline bağlı Sıpkî Köyü ve aşiretinden ve bölgede “*Üstad-ı Azam*” olarak tanınan Molla Resul Sıpkî'nin yeğeni²¹ Şeyh Salih-i Sıpkî, Botan bölgesinin ünlü medreselerinden biri olan Tanzeh Medresesi'nde²² okumuştur. Tedrisini ve tasavvufî eğitimini Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanında tamamlamış ve icâzet almıştır. Hocasının damadı da olan Şeyh Salih, onun vefâtından sonra Basret Dergâhı'nın postnişini olarak görev yapmış ve 1852 yılında vefât etmiştir. Mezarı hocası gibi Basret köyündedir.²³

Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin üç büyük halifesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Şeyh-i Hazîn” lakabıyla tanınan Muhammed Fersâfî (1892)'dir.²⁴ İkinci halifesi Muhammed Ahtebe, üçüncüsü ise kendisinden sonra Basret Dergâhı'nın şeyhliğini üstlenen Şeyh Muhammed Aynî'dir.²⁵

2. Şeyh Hâmid-i Mardinî (ö. 1882)

Şeyh Hâmid-i Mardinî, 1802 yılında Siirt'te doğdu. Aslen Kufe'den gelerek önce Musul'a, daha sonra da Siirt'e yerleşmiş olan seyyid bir aileye mensuptur. Ailesi Siirt'te yaşarken Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından Mardin'in irşâdı ile görevlendirilmesi neticesinde yaklaşık kırk yıl bu şehir ve çevresinde görev yapması nedeniyle Şâh-ı Mardin diye anılmaya başlanmıştır.²⁶

Seyyid nesep olan Şeyh Hâmid-i Mardinî, Siirt Ulu Camii vaizi ve Erzurumlu İbrahim Hakkî'nin talebesi olan Abdullah Efendi'nin oğludur. Tahsiline babasının yanında başladıktan sonra Molla Halil-i Süirdî'nin yanında devam etti ve medrese icâzeti aldı. Ardından Şam'da Şeyh Hasan el-Baytar,

21 Şeyh Salih-i Sıpkî, ilköğrenimine amcasının yanında başlamasına rağmen onunla yaşadığı bir sorun nedeniyle önce Tanzeh medresesine ardından Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanına gitmiş ve nihayet Basret Dergâhı'nın postnişini olmuştur. Amcası Molla Rasul Sıpkî, bundan sonra kendini tanıtmadan Basret'e gelmiş yeğeni ile sohbet etmiş ve hatta onu imtihan etmiş, onu ilmen ve irfânen başarılı bulmuş ve iltifat etmiştir. O da amcası ve ilk hocasına hürmetle davranmıştır. Amcası, yeğenin halinden hoşnut şekilde Basret'ten ayrılmıştır. Bk. Muhammed Bakî Seydâ, “Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler”, s. 6-7.

22 Tanzeh, Botan bölgesi olarak bilinen coğrafyanın önemli yerleşim alanlarından biridir. Bugün Siirt iline bağlı Eruh ilçesinde yer almaktadır.

23 Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlü'd-dürriyye ve'l-ahbârü'l-miskîyye fi's-silsiletî'z-Zibârîyye*, s. 30.

24 Şeyh Hazin olarak tanınan Muhammed Fersâfî, Sâlih-i Sıpkî'den sonra Tâhâ'l-Hakkârî'nin yanına, onun da tavsiyesi üzerine Irak'ta Osman Tavilî'ye giderek ondan da tarikat icâzeti almıştır.

25 Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 134; Abdulkadir Bingöl, *Kulîl-ken Baxe Botan*, s. 166-167.

26 Abdulhalim b. Şeyh Musa el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-dürriyye fi menâkibi sâdâti'l-Hâmidîyye*, İstanbul 1412, s. 115.

Medîne'de Şeyh Yusuf es-Sâvî, Halep'de Şeyh Ebu'l-Vefâ el-Halebî ve Şeyh Dâvud-i Bağdâdî'den ders okudu.

Medrese ilimlerini tamamladıktan sonra tasavvufî hayata yönelen Şeyh Hâmid-i Mardinî, o dönemde Güneydoğu'da daha yaygın olan ve babasının da müntesibi olduğu Kâdiriyye tarikatına intisab etti. Sonra Şam'a giderek orada Şeyh Hâlid Hakşibendî'den ve dönüşte Şeyh Abdulkâdir Bilvânîsi'den Nakşbendiyye zikri dersleri de almıştır. 1833 yılında hac yolculuğu sırasında da Haleb'de Şeyh Hâlid-i Halebî'den Kâdirî hilafeti aldı.²⁷

Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin hayatına baktığımızda sürekli bir arayış içerisinde olduğunu görmekteyiz. Zamanı tam olarak belli olmamakla birlikte 1933 yılındaki hac ziyaretinden sonra Basret'e Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanına gelerek seyr u sülûka girdi ve Nakşbendiyye icâzeti aldı.

Seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra kendisine icâzet verilerek Mardin ve çevresini irşâd etmek ve tarikat hizmetlerini yaymak üzere görevlendirildi.²⁸ 1844 yılında Mardin'e giden Şeyh Hâlid-i Mardinî, kırk yıl kadar ilim ve irşâd ile uğraştı ve 1882 yılında seksen yaşında Mardin'de vefat etti ve orada defnedildi.

Şeyh Hâmid-i Mardinî, değişik alanlarda birçok eser kalem almıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:²⁹

1. *er-Risâletü'l-vehbiyye fî süneni's-salavâti'r-rubâtiyye*
2. *Hâşiyetu alâ tefsiri Kâdi Beydâvî*
3. *Hâşiye alâ Nuhbetü'l-Fiker*
4. *Urcûzetü't-tullâb fi'z-zurûf ve'l-câr ve'l-mecrûr ve'l-i'râb*
5. *Fethu'l-Vehhâb şerhu urcûzetu't-tullâb*
6. *Hâşiyetu alâ Fevâidi'd-Diyâiyye*
7. *er-Risâletü'z-zehebiyye fî akâidi ehli's-sünneti ve cemâati'l-Muhammediyye*

3. Şeyh Sıbgatullah Arvâsî

Aslen Bahçesaray ilçesine bağlı Arvas (Doğanyayla) köyünden olan ve Gavs-ı

27 İbrahim Coşkun, "Hâmid el-Mardinî ve er-Risâletü'z-zehebiyye fî akâidi ehli's-sünneti ve cemâati'l-Muhammediyye adlı eseri", *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu*, ed. Ahmet Erkol - Abdurrahman Adak, İstanbul (ts.), s. 393.

28 Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlü'd-dürriyye ve'l-ahbârü'l-miskiyye fî's-silsileti'z-Zibârîyye*, s. 29; Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 133; Abdulkadir Bingöl, *Külilken Baxe Botan*, s. 179-180.

29 Musâ el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-dürriyye fî menâkibi sâdâti'l-Hâmidîyye*, s. 116.

Hizânî diye tanınan Sıbgatullah-i Arvâsî, medrese ve tasavvufî eğitiminin bir kısmını Basret köyünde tamamlar. Tâhâ el-Hakkârî'nin yanında eğitime devam ederken hocası tarafından Basret köyünde bulunan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanına gitmesi ve mânevî eğitimini onun yanında tamamlaması söylenir. Bu emir üzerine Basret'e giden Sıbgatullah Arvâsî, burada başta Şeyh Hâmid-i Mardinî ve Salih-i Sıpkî olmak üzere birçok mürid ile birlikte dergâhın temizlik gibi hizmetleri dâhil yaparak dört yıl sürecek mânevî eğitimi tamamlar. Bu süreçte Tâhâ el-Hakkârî, Horoslu Molla Murad'ı Basret Dergâhı'na göndererek "Kendi evine gel" diye haber yollar.³⁰ Bunun üzerine Şeyhi Hâlid-i Cezerî, ona icâzet vermez ve tekrar Tâhâ el-Hakkârî'nin yanına Şemdinli'nin Nehri (Bağlar) kasabasına gitmesini emreder. Sıbgatullah Arvâsî'ye, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî tarafından Tâhâ'l-Hakkârî'ye hediye edilen bir hırka giydirilerek³¹ kendisine bir icâzet verilir.³² Ancak Sıbgatullah Arvâsî, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin vefâtından sonra Basret Dergâhı'nın postnişini olan Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin yanına gelerek iki yıl kadar daha sohbetlerde bulunur. Bunun neticesinde Şeyh Sâlih-i Sıpkî teberrüken dahi olsa ona icâzet vermez ve hocası gibi kendisinin de buna ehliyetli olmadığını ifade eder.³³ Bunun neticesinde Arvâsî, memleketine döner ilim ve irşâd ile uğraşır. Sıbgatullah Arvâsî, 1870 tarihinde vefât etmiştir. Kabri Bitlis'e bağlı Hizan ilçesinin Gayda köyündedir.

Abdurrahman-ı Tâgî, Oğlu Bahaaddin, Siirt'in Şirvan ilçesinden Hâlid-i Ölekî ve Abdurrahman-ı Meczûb Arvâsî'nin hilâfet vermiş olduğu kimselerdir.³⁴

2. Basret Köyü ve Basret Dergâhı

Basret Köyü, Şırnak il sınırları içinde bulunun Gabar Dağı'nın üzerinde ve batı yakasındadır. Köyün yerleşim alanında Basret dergâhı şeyhlerinden Şeyh Hüseyin Basretî tarafından bir değişiklik yapılmış ve köyün içinden geçen küçük çayın Hacıaliye Aşireti'nde kalan kısım Eski Basret, Derşev Aşireti kısmında kalan alan yeni yerleşim alanı ise önceleri yeni Basret

30 Arvâsî, Sıbgatullah, *Minah*, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1982, s. 10.

31 Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Tâhâ'l-Hakkârî'ye biri uzun diğeri kısa olmak üzere iki hırka hediye ettiği, uzun olanını kendisinin giymesini, kısa olanını da zamanı gelince sahibine hediye edersin dediği ve bunun şeyhi tarafından Sıbgatullah Arvâsî'ye icâzet hırkası olarak giydirildiği nakledilmektedir. Bk. Muhammed Baki Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 6.

32 M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşâyih-i Nakşibendî*, İstanbul 2010, s. 44-45; Muhammed Baki Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 6.

33 Sıbgatullah Arvâsî'nin *Minah* isimli eserinde Şeyh Sâlih-i Sıpkî'den hilâfet aldığı kaydedilmektedir. Bk. Sıbgatullah Arvâsî, *Minah*, s. 10.

34 Sıbgatullah Arvâsî, *Minah*, s. 13-14.

daha sonraları ise sadece Basret olarak anılmaya başlanmıştır. Günümüzde köyün ismi İnceler olarak değişmiş olup, bölgede yaşanan sosyal olaylar nedeniyle 1994 yılında boşaltılmış ve halen iskâna kapalı durumdadır.³⁵

Basret köyünde ilk medrese ve dergâhın kuruluşu, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve kendisinden sonra postnişîn olan damadı Şeyh Salih-i Sıpkî ile olmuştur. Zaman içerisinde Basret köyü, bölgenin en önemli ilim ve irşâd merkezlerinden biri olmuş ve bu dergâhta yetişenlerin ilmî ve tasavvufî yetkinlikleri, köyün tanınmasına ve ilim taliplerinin ilgi odağı hâline gelmesine vesile olmuş, köyde bu hizmetleri yürüten aile "Basret Şeyhleri" diye anılır hâle gelmiştir.³⁶ Köyde medrese ve dergâhın kuruluşundan bu yana Basret'e bağlı dergâhlarla birlikte Şırnak, Cizre, Siirt, Bitlis, Mardin, Şanlıurfa, Batman ve Diyarbakır Gaziantep ile kuzeydoğu Suriye bölgesinde hâlen saygı ve hürmetle anılmaya devam etmektedir.

Basret köyünde Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından inşâ edilen bir büyük câmi, buna bağlı medrese ve dergâha fazla uzak olmayan bir nokta da "İbrahim b. Ethem Mağarası" denilen bir mağara bulunmaktaydı. Dergâhta mânevî eğitim alan müridler, itikaf ve bir kısım zikir ve riyâzet eğitimlerini burada sürdürüyorlardı.³⁷

Basret Dergâhı her ne kadar Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından kurulmuş olsa da özellikle kendisinden sonra dergâhın postnişîni olan Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin meşihat döneminde Doğu ve Güneydoğu bölgesinde daha fazla tanınmıştır.³⁸ Bu tanınma aslında bölgede Nakşbendiyye tarikatının tanınması ve yayılması anlamına gelmektedir.

Şeyh Hâlid-i Cezerî, Şeyh Salih-i Sıpkî, Şeyh Hâlid-i Zibârî'nin mezarları ve türbeleri Basret köyündedir.

Basret Dergâhı'nda fiili olarak meşihat üstlenen şeyhler ve görev süreleri şu şekildedir:

1. Şeyh Hâlid-i Cezerî

Makalenin konusu olan Şeyh Hâlid-i Cezerî, dergâhın kurucusu olup yakla-

35 Köyün 1990 yılı sayımına göre nüfusu, 160 erkek, 165 bayan olmak üzere toplam 325'dir.

36 Muhammed Baki, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişînler", s. 5; Abdurrahman Memiş, "Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifeleri", *Uluslararası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Sempozyumu*, Ankara 2012, s. 168; M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazneye Nakşibendiyye Meşâyihü*, s. 44.

37 Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlü'd-dürriyye*, s. 30.

38 Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlü'd-dürriyye*, s. 30-31.

şık 20 yıl kadar meşihatta kalmıştır. 1839 tarihinde Basret'te vefât etmiş ve mezarı Eski Basret'tedir.

2. Şeyh Sâlih-i Sıbkî

Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin halifelerinden olup dergâh onun zamanında daha fazla tanınmıştır. 1852 yılında Basret'te vefât etmiş ve 14 yıl meşihat hizmetini yürütmüştür. Mezarı Eski Basret'tedir.

3. Şeyh Esad Hinukî

Şeyh Sâlih-i Sıbkî'den sonra meşihatı üstlenmiş ancak sağlığının elvermemesi nedeniyle Basret köyünden ayrılarak Basret Dergâhı şeyhliğini bırakmıştır. Kısa süreli hizmeti ve kendisinden sonra şeyhliği üstlenen Muhammed Aynî'nin bir önceki şeyh olan Şeyh Sâlih-i Sıbkî'nin halifelerinden olması nedeniyle bazı silsilelerde onun ismi zikredilmemektedir. Meşihat süresi tam olarak belli değildir.

4. Şeyh Muhammed Aynî (ö. 1859)

Siirt iline bağlı Erüh ilçesinin Bağgözü (Ayne) köyünde doğan Şeyh Muhammed Aynî, bölge geleneğinde her caminin bir medrese ve her imamın bir müderris olması nedeniyle ilk tahsiline kendi köyünde başlamış ve medrese derslerini Şerh-i Şemsiyye'ye kadar okumuştur. Daha sonra dönemin ilim ve irfan merkezleri arasında en çok tanınanlarından biri olan Basret'e gelerek Şeyh Sâlih-i Sıpkî başta olmak üzere medresede görev yapan yardımcı müderrislerin yanında ders okumaya devam etmiştir. Bu sırada Şeyh Salih-i Sıpkî'den mânevî derse başlayarak seyr u sülûkunu tamamlayıp icâzet almıştır. İcâzet aldıktan sonra şeyhinin isteği ile bir hafta kendi köyü olan Ayne'de bir hafta Basret'te hizmetlerine devam etmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla Şeyh Sâlih-i Sıpkî onu bir yandan irşad hizmetlerine alıştırtırken diğer yandan Basret medrese ve dergâhından uzak tutmayarak sonrası için hazırlamıştır. Şeyhinin vefâtından sonra Basret Dergâhı'nın şeyhliğini üstlenen Şeyh Esad Hinukî'nin rahatsızlığı nedeniyle kısa süre sonra Basret'ten ayrılmasıyla Şeyh Muhammed Aynî dergâhın dördüncü postnişini olmuştur. 1859 yılında yüz yaşını aşkın iken vefât etmiştir.³⁹ Meşihatı 1852-1859 yılları arasında yedi yıl

39 Şeyh Muhammed Aynî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Cizre ziyaretinde onunla görüşmüş ve onun hayır duasını almış, uzun ömrünü ondan aldığı duanın bereketi olduğunu sürekliliğe dile getirmiştir. Bk. Muhammed Bakî Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 8.

sürmüştür. Vasiyeti gereği vefâtından sonra memleketi olan Siirt iline bağlı Eruh ilçesinin Ayne (Bağgözü) defnedilmiş ve mezarının üzerine türbe yapılmıştır.⁴⁰

5. Şeyh Hâlid-i Zibârî (ö. 1863)

Şeyh Muhammed Aynî'nin halifelerinden olan Hâlid-i Zibârî, ilk tahsiline babasının yanında Kur'an ve Kıraat eğitimi alarak başladı. Ardından bölge medreselerinde belli sürelerle okuduktan sonra Tanzeh Medresesine devam etti. Burada Sıbğatullah Arvâsî'nin *Minah* isimli eserinin şerhi Şerh-i Remlî'yi okudu. Ardından Siirt'e geçerek o dönemde Siirt'in en büyük âlimlerinden biri olan Halil-i Siirdî'nin medresesine giderek onun yanında tahsiline devam etti. Mûtaakiben Molla Mustafa'nın yanında okudu ve ondan icâzet aldı. İcâzet aldıktan sonra Raşine⁴¹ köyüne giderek orada amcası Molla Abdusselam ve Şeyh Muhammed Aynî'nin derslerine katıldı. Daha sonrada onun yanında sülûkunu tamamlayarak icâzet aldı.

Şeyhi Muhammed Aynî'den sonra Basret Dergâhı'nın şeyhliğini üstlenen Şeyh Hâlid-i Zibârî 1863 yılında Basret köyünde vefât etti ve Basret Camii'nin haziresine defnedildi. Meşihatı dört yıl sürdü.

Üç büyük halife yetiştirmiştir. Bunlar Şeyh Hüseyin Basretî, Şeyh Muhammed Hâlid ve Şeyh Ömer Zengânî'dir. Kendisinden sonra Basret Dergâhı'nda irşâd hizmetlerini halifesi Şeyh Ömer Zengânî sonra da Şeyh Hüseyin Basretî yürütmüştür.⁴²

6. Şeyh Ömer Zengânî (ö. 1889-1890)

Şeyh Ömer Zengânî, Şeyh Hâlid-i Zibârî'nin halifelerindendir. Ailesi, aslen Mardin iline bağlı Dargeçit (Kerboran) ilçesinin Kureyşâ⁴³ mezra-

40 Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadoluda Hâlidîlik*, s. 134.

41 Raşine köyünün şimdiki ismi Dikboğaz'dır. Siirt'in Eruh ilçesine bağlıdır. Güneybatı istikametindedir.

42 Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadoluda Hâlidîlik*, s. 135; Heyet, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, XI, 253-234; Abdulkadir Bingöl, *Kulilken Baxe Botan*, s. 181.

43 Kureyşâ: Kureyşâ Mardin ilinin doğusunda yer alan Dargeçit (Kerboran) ilçesinin Temelli (Ammâra) köyü ile Karabayır (Zengan) köyüyle bir üçgen oluşturan Dargeçit'in kuzeydoğu istikametindeki Suçatı (Kerben) köyünün mezrası olan Çınaraltı (Birkevan)'ın sınırları içinde, 2 km doğu uzaklıkta Siti Dağı (Çiya Siti)'nin eteklerindedir. Köy şimdi metruk haldedir ve bazı harabeler bulunmaktadır. Kureyşâ köyünün bağlı bulunduğu Birkevan, Suçatı (Kerben)'in Başrut, Dinere, Gündıkla birlikte dört mezrasından biridir. Ailenin daha sonra yerleştiği Cizre ilçesine 70 km. mesafededir. Muhammed Baki Seydâ el-Cezeri, "Nakşî Hâlidî Seydâi Postnişinler", s. 3; www.dargecit.gov.tr.

asındandır. Arabiye Aşiretine bağlı olan Kureyşâ Köyü, bölgede “Pikureyş” (Pîr-i Kureyş) olarak bilinen, Zengânî'nin dedelerinden seyyid bir zatın yerleşim yeridir. Ömer Zengânî (ö. 1890) bu köyde doğdu.

Şeyh Ömer Zengânî'nin babası Mustafa Efendi, dedesi Hamid Efendi'dir. Annesi ise ilim sahibi hafız Hacer Hatun'dur. Ömer Zengânî küçük yaşta babasını kaybetti, annesi de başka bir evlilik yapınca yalnız kaldı. Bunun üzerine bölgenin en yaygın geleneklerinin başında gelen medrese tedrisatı için Gerza aşiretinin bir köyünde medrese eğitimine gönderildi. Tedrise gittiği yıllarda köyü Kereyşâ'da yaşanan Kolera salgını nedeniyle toplu ölümler yaşandı ve ailesinden neredeyse kimse kalmadı. Kendisi de anneannesi Asiyye ve teyzesi Ayşe'nin yaşadığı Zengan (Karabayır)⁴⁴ köyüne giderek teyzesinin himayesinde yaşamaya başladı. Bir süre Zengan köyünde bulunan camide fakı⁴⁵ olarak derslere devam etti. Ancak bu sırada kendisinde görülen kabiliyet ve özel haller nedeniyle daha iyi bir eğitim alması için hocası ve teyzesi tarafından, Basret köyünde bulunan Nakşbendiyye şeyhi ve büyük bir müderris olan Şeyh Hâlid-i Zibârî'nin yanına gönderildi. Bu tarihten sonra Ömer Zengânî Basret'te yaşamaya başladı. Burada bir yandan medrese eğitimi alırken aynı zamanda tasavvufî eğitime de başladı. Ömer Zengânî, Basret medresesinde *Molla Câmi*'yi bitirip mantık ilmine giriş olarak kabul edilen *Muğni't-tullâb* eserine başlayanlara isim olarak verilen “Talip” seviyesine kadar geldi. Şeyh Hâlid-i Zibârî kendisine büyük değer verdi ve onun eğitimi konusunda ihtimam gösterdi. Hatta aileden bir birey gibi görmeye başladı ve bunun resmileşmesi için onu halifelerinden Şeyh Reşid-i Derşevî'nin kızlarından Halime Hatun ile evlendirdi. Diğer kızı Safiye ile de kendi oğlu Hüseyin'i evlendirdi.⁴⁶ Bu evlilikten önce, Ömer Zengânî'nin kayınbabası olan Şeyh Reşid-i Derşevî⁴⁷ Hac ziyaretine gitmiş ve orada vefât etmişti. Gitmeden önce de Hâlid-i Zibârî'yi çocuklarının vâsisi olarak tâyin etmişti. Bu yüzden Hâlid-i Zibârî, Ömer Zengânî'yi vâsisi bulunduğu Halima Hatunla ev-

44 Zengan: Zengan köyünün şimdiki ismi Karabayır'dır. Köy, Mardin'e 119, Dargeçit'e 14 km uzaklıktadır.

45 Fakı: Doğu medreselerinden ders okuyan talebelere verilen isim.

46 Muhammed Baki Seydâ, “Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler”, s. 10-11.

47 Aslen Derşevî olan Şeyh Reşid-i Derşevî Cizre'ye yedi km. mesafede ve İdil Midyat yolu üzerinde bulunan Hoser (Düzova) köyünde yaşamakta ve orada medrese ve tasavvufî hizmetler yürütmekte idi.

lendirirken üzerindeki sorumluluğu da şöyle hatırlattı “Ömer! Şeyh Reşid’in kızının mehri, yetim kalmış olan kardeşleri Abdulkhakim ve Muhammed Nürî’yi okutmandır.”⁴⁸

Hâlid-i Zibârî, bu vazife ile birlikte Ömer Zengânî’yi vefât etmiş olan kayınbabasının medrese ve dergâh hizmetlerini yürüttüğü Hoser (Düzova) köyüne, hem müderris hem de tasavvufi hilâfet ile gönderdi.⁴⁹

Ömer Zengânî’nin hocası ve şeyhi Şeyh Hâlid-i Zibârî, 1863 yılında irşâd için gelmiş olduğu Cizre’de vefât etti ve şeyhinin şeyhi Şeyh Salih-i Sıpkî ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî’nin de medfun bulunduğu Basret’te bölgeden birçok âlim ve şeyhin katılımıyla defnedildi. Vefâtından önce etrafına toplanmış olan müridân ve muhibbânının huzurunda

“Ey Şeyh Ömer! Oğlum Hüseyin’e senin ona tüm ilmini okutup büyüyünceye kadarki sürede dergâh ve medreseyi sana emanet ediyorum.”⁵⁰

diyerek çocuğu Hüseyin’i ona emanet ederken aynı zamanda medresenin baş müderrisliğini ve kendisinden sonra şeyhlik vazifesini tevdi etti. Bunun üzerine Ömer Zengânî, Hoser (Düzova)’daki medreseyi bırakarak talebelik yaptığı Basret Medrese ve Dergâhının başına geçti.

Ömer Zengânî, hocasının vasiyetine büyük bir titizlikle riayet etmiş hem müderrislik hem de şeyhlik vazifesini kâmilten yerine getirmiştir. Hocasının oğlu Hüseyin’in derslerini bizzat kendisi vererek hocasına karşı vefâ ve vicdani sorumluluğunu da yerine getirmiştir. Bu süreçte medreseyi büyüterek Fındık köyünden Abdulkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunlarından Seyyid Hasan-i Fındıkî (Erzen) ve Molla Said-i Berreşî gibi birçok âlim zatı yetiştirmiştir.

Hocası Şeyh Hâlid-i Zibârî’nin oğlu Hüseyin’e medrese icâzeti verdi. Hüseyin’e babası tarafından vefâtından önce yaşı küçük olmasına rağmen hilâfet verilmişti. İşte Ömer Zengânî, Hâlid-i Zibârî’nin vasiyeti üzerine Hüseyin’in hem medrese hem de tasavvufi icâzetini göz önünde bulundurarak Basret Dergâhı ve medresesini ona bırakarak yedi yıl hizmetinin ardından tekrar Hoser Medresesi’ne döndü. Ancak silsilede yer alan Şeyh Sâlih-i Sıpkî’nin oğlu Yahya, Basret Dergâhı ve medresesinin

48 Muhammed Bakî Seydâ, “Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler”, s. 14.

49 Abdulkadir Bingöl, *Kulilken Baxe Botan*, s. 176-177.

50 Muhammed Bakî Seydâ, “Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler”, s. 15.

Hüseyin'e devredilmesine itiraz etti.⁵¹ Bunun üzerine Ömer Zengânî ertesi gün tekrar Basret köyüne dönerek şeyhinin vasiyetini hatırlattı⁵² ve sorunu çözdü.⁵³ Ardından tekrar Hoser köyüne döndü. Burada da Molla Abdurrahman-ı Hoserî⁵⁴ ve medreselerde istiare ilminde kaynak kitap olarak okutulan *Sutûr* kitabının yazarı ve aynı zamanda kayınbiraderi Abdulkhakim-i Derşevî gibi âlimleri yetiştirdi.

Basret Dergâhı'na Şam'dan verilen icâzetle birlikte Ömer Zengânî'ye de güveni tazeleyen bir icâzet daha verildi. Böylece Ömer Zengânî hem şeyhi Hâlid-i Zibârî hem de Şam'daki Hâlidî dergâhından çift tarikat icâzeti aldı.

51 O dönemde Aliyan Aşiretinin Badiyan köyünde ikamet eden Şeyh Yahya, kendisinin Basret Dergâhı ve Medresesinin başına geçmesinin daha uygun olacağını söyleyerek itiraz etmesi üzerine, Ömer Zengânî bu durumu Şeyh Hâlid-i Zibârî'nin vasiyeti olduğunu söyleyerek sorunu çözmüşse de bazılarının kafasında bir tereddüt oluşmuştur. Muhammed Baki Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 17.

52 Basret köyünde yaptığı konuşma şu şekildedir: "Şeyh Hâlid ez-Zibârî Hazretleri hayattayken oğlu Şeyh Hüseyin Hazretlerine, tarikat icâzetini vermek suretiyle tarikat hilafetini vermiştir. Geçen bu uzun süre zarfında medrese eğitim sürecinden geçerek ilimde çok yüksek bir seviyeye ulaştığını ve ilim icâzetini bizzat kendim verdim. Bundan dolayı postnişinliğine engel bir durum olmamakla beraber bunun için gerekli iki şart olan ilim ve tarikat icâzetlerinin mevcut olduğunu, dolayısıyla mutlaka onun postnişin olmasının gerekir." Muhammed Baki Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 18.

53 Hüseyin Basretî'nin Basret müderris ve şeyhliğine atanmasına dair şu şekilde bir rivayet vardır: Ömer Zengânî, müridlerinden Molla Muhammed-i Zilfî'yi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Şam'daki Dergâhına durumu anlatan bir mektup ve Hâlid-i Zibârî'nin vermiş olduğu icâzetle birlikte gönderir. Muhammed Zilfî, oraya vardığında dergâhta kendisine ismiyle hitap edilerek Basret Dergâhı'ndan gelen kişi olduğu bilinir. O sırada Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yaşlı eşi de halen yaşamaktadır. Dergâh'ta bulunan bir heyete konuyu anlatır ve Şeyh Ömer Zengânî'nin mektubunu verdiğinde "zaten sizi bekliyorduk" diye mukabele olunur.

Ardından Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yaşlı eşi, "Mevlana Zulcenaheyn Hazretleri vefat etmeden bir süre önce bize; 'Ben vefat ettikten sonra Basret dergâhından halifemizin postnişin elçisi olarak, Cizir-i Botan'dan, Molla Muhammed Zilfî diye bilinen, salih bir zat size gelecektir. O zata, Basret Dergâhı'na ulaştırmak için halifelik izni ile beraber bu bohçayı veriniz' emir buyurarak vasiyette bulunmuştu." Yaşlı hanım devamında der ki; "Ben o gün, izin ve bohçadan oluşan bu emanetlerin sahibi gelinceye kadar yaşayacağımı hissettim ve hep sizin gelişinizi bekledim. Sizi görür görmez -Allah'tan bir ilham ve lütuf ile Molla Muhammed-i Zilfî olduğunuzu hissettim." Daha sonra bohçayı getirip içindekilere beraberce baktılar. Bu bohçanın içinde Mevlana Hazretlerinin cübbesi, sarığı ve ortasında dört adet kırmızı mercan taşı bulunan yüsür ağacından tesbihi bulunmaktaydı. Bu bohçayla beraber Mevlana Hazretlerinin sağlığında emrettiği halifelik izni bu beş heyet üyesi tarafından yazılıp Molla Muhammed-i Zilfî'ye teslim edilir. Molla Muhammed-i Zilfî de icâzet ve malum bohçayı alarak Basret Dergâhı'na geri döner. Bu icâzet ve emanetler şu an Suriye'nin Kamışlı ilinde yaşamakta olan Hüseyin Basretî'nin torunlarının yanındadır. Muhammed Baki Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 18.

54 Molla Abdurrahman Hoserî, Halime Hatun'un annesi Fatıma Hatun, Molla Abdurrahman'ın babası Molla Mahmud kardeş, dolayısıyla Halime Hatun ile Molla Abdurrahman Hoserî kuzenlerdir.

Hoser köyünde hizmetlerine devam eden Ömer Zengâni'ye çok büyük bir teveccüh oldu. Botan⁵⁵ ve Tor⁵⁶ bölgesinden çok sayıda talebesi ve müridi oldu. Ancak özellikle Cizre'den gelen müridlerinin fazlalığı sebebiyle, Cizre eşrafından Seyyid Hacı Hafız Efendi onu Cizre'ye davet ederek onu kendi evinin yakınlarında bir eve yerleştirdi. Artık Ömer Zengâni'nin ailesi kayınbiraderleri Derşevî'lerle birlikte Cizre'de yaşamaya başladılar ve Cizre'de medrese ve tasavvufî hizmetlerini yürütürler.

Şeyh Ömer Zengâni 1889-1890 yılında Hac ziyareti yapmak arzusuyla sevenlerinden Ensârî ailesinin büyüğü olan Muhyiddin Ensârî, Şeyh Yahya-ı Mızurî'nin torunlarından Şeyh Yahya başta olmak üzere birçok muhip ve müridiyle birlikte hazırlıklara başlar. Eşi Halime Hatun'a bir vasiyet⁵⁷ yazarak verir ve oğullarını emanet eder. Ardından medrese ve dergâh hizmetleri konusunda kayınbiraderi Molla Abdülhakîm-i Derşevî'ye emanet ederek yola çıkar. Bu sırada Ömer Zengâni'nin üç çocuğu vardır. Bunlar Muhyiddin, Sirâcuddin ve Âmine'dir. Hac yolculuğuna çıkıldıktan beş-altı ay sonra 1990 yılında Muhammed Said dünyaya gelmiştir.

Ömer Zengâni, Hac yolculuğunu tamamladıktan sonra dönüş yolunda Cidde'de 1889-1890 yılında vefat eder ve orada defnedilir. Haber Cizre'ye ulaştıktan sonra taziye için gelen Ömer Zengâni'nin talebesi Şeyh Hüseyin Basretî altı aylık bir bebek olan Muhammed Said'i sever ve ona dua ederek; "Bu yavru benim seydâmın oğludur ve bu çocuk inşallah seyda olacaktır."⁵⁸ der.

İşte o günden sonra Muhammed Said'e herkes "Seyda"⁵⁹ demeye başlar ve doğu üniversitelerinin bu ilmi unvanı, onun ismi hâline gelir.

Ömer Zengâni'nin eşi Halime Hatun da kendisi gibi seyid nesep bir

55 Botan: Botan bölgesi merkezinde Cizre'nin bulunduğu Botan çayının güneyinde kalan alanın adıdır.

56 Tor: Tor veya Turabidin olarak alan bölge batıda Mardin, doğuda İdil, Kuzeyde Gercüş ve güneyde Nusaybin olan ve Süryanice Abidler Tepesi anlamına gelen bölgenin adıdır. Bk. Altan Tan, *Turabidinden Beriyye'ye Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler*, İstanbul: Nubihar Yay., 2013, s. 17.

57 Bu vasiyet şu şekildedir: "Biz, Berkevan Köyünün hcmen yakınında bulunan Pikureça köyündünüz. Orada medfun olup, seyid olan meşhur Pir-i Kureys'in torunlarından olduğumuz için Resulullah (sa)'ın soyundayız. Bizim o köyde şu şu tarlalarımız ve su değirmenimiz vardır. Eğer ben dönmezsem, bazı kimseler gelip çocuklarımıza akraba olduklarını iddia ederse bunu kabul etmeyiniz. Zira taundan yani veba ve koleradan dolayı ne yakın ne de uzak bizim hiçbir akrabamız kalmamıştır. Sakın benden sonra çocuklarımız kendilerine Seyyid sıfatını takmasınlar!" Muhammed Baki Seydâ, "Nakşi Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 23.

58 Muhammed Baki Seydâ, "Nakşi Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 25.

59 Kürtçede, baş müderris, hocaların hocası ve herkese ders verebilecek kabiliyete sahip anlamına gelir.

ailedendir.⁶⁰ Ömer Zengânî, Halime Hatun ile evlenmesiyle yalnız bir şeyh efendinin damadı olmamış, aynı zamanda Gabar Dağı'nın zirvesinde bulunan Derşev (Alkemer) köyünde yaşayan ilim ve irfan ehli, bölge halkının büyük saygı göstermiş olduğu Derşevî ailesi⁶¹ ile çok yakın hatta iç içe denebilecek bir birlikteliği kurmuştur. Bu tarihten sonra Şeyh Ömer Zengânî'nin çocukları ile Derşevî ailesinin fertleri medrese ve tasavvufî hizmetleri birlikte yürütmüş, birbirlerinin yetiştirilmesine katkı sağlamış hatta tek aile gibi olmuşlardır.⁶²

7. Şeyh Hüseyin Basretî (ö. 1914)

Şeyh Hâlid-i Zibârî'nin oğlu olan Şeyh Hüseyin Basretî 1857 yılında Basret'te doğdu. Babasının yanında bir süre okuduktan sonra onun halifesi Ömer Zengânî'ye tahsilini devam ettirmesi için emanet edildi. Onun yanında sarf, nahiv, mantık, beyan, fıkıh, tefsir, hadis başta olmak üzere medrese derslerini tamamladı. Bir kısım dersler okumak için Molla Abdülhamid Râşinî'nin yanında da bulundu.

Şeyh Hüseyin Basretî, takriben 1875 yılında irşâd için görevlendirildikten sonra Basret'te hizmetlerine devam ederken 1901 yılında bir süreliğine Diyarbakır'a oradan da Halep üzerinden Şam'a gitti. 1913 yılında tekrar döndü ve irşâd hizmetleri esnasında 1914 yılında vefât etti. Mezarı Hâliyye⁶³ köyündedir.

Şeyh Hüseyin Basretî, merkez dergâh olan Basret Dergâhı'nda meşihatını tamamlayan son şeyhtir. Kendisinde oğlu Şeyh Celaladdin üstlen-

60 Halime Hatun'un anneanesi (Molla Ali Meydî'nin eşi) Midyat'a bağlı Becirman (Vergili: Kürtçesi vergisiz demektir. Osmanlı Döneminde Seyyid nesep olduklarından vergi alınmadığı için bu isim verilmiştir) köyünden Seyyid Bilal'in soyundan İsmail koluna bağlı Seyyid Kemal'in torunudur. Bu kol, Botan bölgesinde Ere bölgesine yerleştiklerinden *Ere Seyyidleri* diye tanınmıştır. Halime Hatun bu ailenin "Bab ı Feqe" diye de tanınan Seyyid Mahmud-i Mendicana'nın kızıdır. Bk. Muhammed Baki Seydâ, "Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler", s. 14. Halime Hatun'un babası Mahmud Efendî'nin mezarı Cizre Şırnak karayolu üzerinde bulunan Kasrik Beldesinin çıkışında sağ tarafta olup yoldan gözükmektedir. Molla Mahmud, ilmi, ahlakı ve nesebi nedeniyle bölgede büyük saygı görmüş ve bölgede saygın kişiler adına yemin etme adeti onun için de yapılmıştır. Seyyid Mahmud'un medfun bulunduğu yer şu an meskun bulunmayan Mendişan köyüdür.

61 Derşevîler hakkında geniş bilgi için bk. Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âletî'd-Derşeviyye*, (ts.)

62 Şeyh Seyda ailesinin Derşevî ve Basret Şeyhleri ile ilgili benîş bilgi için bk. İbrahim Baz, "Şırnak Bölgesinden Yaşayan Nakşî Şeyh Aileleri ve İdil'de Yaşayan Mutasavvıflar", *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul 2011, s. 347-361.

63 Abdulkadir Bingöl, *Kulilken Baxe Botan*, s. 131.

miş ise de 1926 yılında dergâhın fiili olarak kapatılması ile önce Hâliidiye köyüne bilahare Siirt merkeze taşınmıştır. Şeyh Celaleddin Basretî'den sonra oğlu Şeyh Muhyiddîn Basretî, ondan sonra da oğlu Şeyh Bahauddîn Basretî (Oran) Siirt'te irşâd hizmetlerini yürütmektedir.

3. Basret Dergâhı'ndan Yayılan Nakşbendî Kollar

Basret Dergâhı, Anadolu sınırları içerisindeki Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine bağlı Nehri (Bağlar)'de irşâd hizmetleri yürüten Tâhâ'l-Hâkkârî'nin dergâhından sonra en etkili dergâhlardan biri hâline gelmiş ve kendisinden ayrılan bütün kollar, hâlen varlığını devam ettirmektedir. Bu kollar-dan biri Suriye'nin Kamışlı ilinde varlığını devam ettirirken diğerleri Türkiye sınırları içerisinde. Şeyh Salih-i Sıpkî silsilesi ile ayrılanlar, Şırnak, Siirt, Midyat (Mardin), Gaziantep, Diyarbakır ve Hilva (Suriye)'de irşâda devam ederken, Şeyh Hâmid-i Mardinî ile devam edenler Mardin ve çevresinde etkili olmuştur.

Basret Dergâhı ve bağlı kolları şu şekilde tasnif edebiliriz:

1. Basret Dergâhı

Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1820'li yıllarda Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafınca kurulmuş ve 1925 tarihinde tekkelerin kapatılmasıyla resmi olarak, 1926 yılında ise dergâhın kapatılması amacıyla yapılan fiili müdâhale neticesinde kapanmıştır.

2. Seydâî Kolu / Serdahl Dergâhı

Şeyh Ömer Zengânî, Basret Dergâhı'ndan sonra hizmet yaptığı Cizre'nin Hoser (Düzova), Serdahl ve Cizre merkezde irşâd hizmetleri yürüttü. Oğlu Şeyh Muhammed Said Seydâ (ö. 1968)⁶⁴ döneminde büyük ün kazanan bu dergâh özellikle Cizre'ye bağlı Serdahl (Bağlarbaşı)⁶⁵ köyündeki dergâhla tanındı. Şeyh Muhammed Said Seydâ'ya nisbetle Hâlidî-Seydâî kolu olarak anılmaya başlandı. Serdahl Tekkesi, yetiştirdiği âlim' zatlarla başta Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmak üzere Türkiye'nin birçok bölgesinde hatta yurt dışında etkili olmuştur. Burada yetişen sûfî âlimler bölgede ilimle uğraşsın-uğraşmasın herkesin tanımış olduğu kişilerdir. Serdahl'de yetişen âlimlerden önde gelenleri şunlardır: Muhammed Said Ramazan el-

64 Abdulkadir Bingöl, *Kulilken Baxe Botan*, s. 173-175.

65 Dergâh hakkında geniş bilgi için bk. İbrahim Baz, "Güneydoğuda bir irfan merkezi: Serdahl Tekkesi ve Külliyesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, sayı: 2, s. 25.

Bûtî'nin babası Molla Ramazan El-Bûtî,⁶⁶ Şeyh Fahreddin Arnâsî (Yıldız), Şeyh Halil Serdefî (Aksoy), Şeyh Muhammed Emin Çermukî (Er), Molla Süleyman Hoserî (Bayar),⁶⁷ Musullu kıraat âlimi Şeyh Muhammed Sâlih el-Cevvâdî, Şeyh Molla Tâhir-i Hespistî, Molla Abdullah Fırfelî, Seyyid Ali Fındıkî, Molla İbrahim Arabânî, Molla Ahmed Zinârehî, Şeyh Muhammed Ali Ceylanpınârî, Muhammed Beşîr Alakâmîşî (Düzgün), Şeyh Yusuf Kefsûrî (Öz), Şeyh Muhammed Ca'dî el-Amedî, Şeyh Ma'rûf Gercuşî.

Dergâh'ta irşâd hizmeti yürüten Ömer Zengânî'den sonraki silsile şu şekildedir:

1. Şeyh Ömer Zengânî:⁶⁸ Şeyh Saîd Seydâ'nın babasıdır.
2. Şeyh Abdülhakîm ed-Derşevî (ö. 1905): Derşevî ailesinden Şeyh Reşid'in büyük oğludur.
3. Şeyh Muhyiddîn el-Cezerî (ö. 1914): Ömer Zengânî'nin oğlu, Şeyh Saîd Seydâ'nın ağabeyidir.
4. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Derşevî (ö. 1914): Derşevî ailesinden Şeyh Reşid'in ikinci oğludur.
5. Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî (ö. 1968).⁶⁹
6. Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî (ö. 1985)
7. Şeyh Ömer Fâruk Seydâ el-Cezerî: Halen irşâd hizmetlerini yürütmektedir.

3. Hilva Dergâhı (Suriye)

Şeyh Hüseyin Basretî'nin oğlu olan ve 1892 yılında Basret köyünde doğan İbrahim Hakkı Basretî (ö. 1967) tarafından Suriye'de kurulmuştur.

Şeyh İbrahim Hakkı, babasından ve Şeyh Siraceddin Derşevî, Şeyh Hü-

66 Said Ramazan El-Bûtî'nin babasıdır. Aslen Şırnak ili, Güçlükönak ilçesindedir. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî*, (İstanbul: Kent Yay., 2006).

67 Recep Özdirek, "Cumhuriyet Döneminde İdil'de Yaşayan Müslüman Din Âlimleri", *Geçmişten Günümüze Uluslararası İdil Sempozyumu*, İstanbul 2011, s. 337.

68 Bu silsilenin Şeyh Ömer Zengânî'den Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye kadar ulaşan silsilesi şu şekildedir: Şeyh Hâlid-i Zibârî, Şeyh Muhammed Aynî, Şeyh Sâlih Subkî, Şeyh Hâlid el-Cezerî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî. Bk. Abdülhakîm Yüce, "Cizre'li Şeyh Seydâ ve Tasavvufî Görüşleri", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Nesim Doru, Ankara: Şırnak Üniversitesi Yay., 2010, s. 638.

69 Brunissen tarikat silsilesini verdiği şemalarda ve dipnotlarda Şeyh Muhammed Said Seydâ'nın şeyhini İbrahim Hakkı Basretî olarak göstermektedir. Bu bilgi doğru değildir. Bk. Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 467, 478-479 (2 ve 3 nolu dipnot).

seyin Gandekî ve Hâlidîyye köyünde Molla Hasab Sekin'den ders okudu. Irak'ın değişik yerlerinde dersler okudu. 1926 yılında ailesiyle birlikte git-tiği Irak'tan Suriye'ye geçti ve oraya yerleşti. Türkiye sınırında bulunan Kamışlı iline bağlı 15 km mesafede bulunan Hilva köyüne yerleşti.⁷⁰ Orada kurduğu medrese ve dergâh ile başlattığı tedris ve irşâd hizmetlerini hayata-tının sonuna kadar yürüttü. 1963 yılında Hilva köyünde vefât etti.⁷¹

Şeyh İbrahim Hakkı vefât ettikten sonra (1893 - 1963) oğlu Şeyh Muhammed Zeki (1916 - 1971) irşâd hizmetlerini yürütmüştür.⁷² Daha sonra sırasıyla Şeyh Alvan (1927- 1991), Şeyh Adnan (d. 1931) üstlenmiş ancak kısa süre sonra dergâhın postnişinliğini Şeyh Haşî (d. 1937)'e bırakmıştır. Şeyh Haşî, Suriye'de olaylar nedeniyle Türkiye'de yaşamaktır.

4. Diyarbakır Kolu

Dergâhın kurucusu Şeyh Hasan Nûranî, Batman'a bağlı Garzan bölgesinin Koh köyünde dünyaya geldi. Tahsil yaşı geldiğinde Siirt'e giderek Erzurum-lu İbrahim Hakkı'nın talebesi olan Molla Halil Siirdî'nin yanında tahsilini tamamladı. Ardından Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin halefi Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin yanına girek orada seyr u sülûkunu tamamladı. Kendisine tasavvufî icâzet verilerek Diyarbakır bölgesinin irşâdı için görevlendirildi. O da Çınar ilçesi-nin Aktepe köyüne yerleşti ve bir medrese ile dergâh kurarak tedris ve irşâd hizmetlerine başladı.

Oğlu Abdurrahman-i Aktepeî, Molla Hasan-i Bârî, Şeyh Kâsım (Altunakarî),⁷³ Şeyh Eyyub-i Cırnıkî, Şeyh Ahmed-i Hanevî, Şeyh Muhammed Zîlan, Şeyh Muhammed Emîn'e hilâfet vermiştir. Vefâtından sonra oğlu Abdurrahman (ö. 1907)⁷⁴ babasının dergâhında, aslen Derşevî aile-sinden olan Şeyh Kâsım ise Çınar ilçesinin Altunakar köyünde irşâd hiz-metlerini yürütmeye başladı.

70 Şefik Korkusuz, "Şeyh İbrahim Hakkı ez-Zebârî", İbrahim Hakkı ve Siirt Ülemâsı Sempozyu-mu, İstanbul (ts.), s. 473; Mehmet Nezir Oğuz, *İbrahim Hakkı ez-Zebârî ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 1995, s. 7 vd.

71 Heyet, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, XI, 269-270.

72 Şeyh İbrahim Hakkı'dan sonra Şeyh Alvan (Ulvan)'ın postnişin olduğu kaydedilmektedir. Bk. Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadoluda Hâlidîlik*, s. 135-136. Aile ile görüştüğü-müzde (M. Reşid Derşevî, 30. 10. 2013) Hilva'da Şeyh İbrahim Hakkı'dan sonra büyük oğlu Muhammed Zeki'nin geçtiğini ifade etmiştir.

73 Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Amid - Diyarbakır Velileri*, İstanbul: Kent Yay., 2004, s. 140-146.

74 Şefik Korkusuz, *age*, s. 47.

1865 yılında vefât eden Şeyh Hasan Nurânî'nin kabri Bismil'in Aktepe köyündedir.⁷⁵

5. Gaziantep Kolu

Derşevî ailesinden Şeyh Abdullah'ın oğlu Şeyh Ahmet Munis ed-Derşevî tarafından Gaziantep'te yürütülmektedir.

Şeyh Ahmed Munis, 1922 yılında Cizre'de doğdu. İlk eğitimini aile ortamında almaya başladı. Daha sonra sırasıyla Molla Abdulvehhâb, Suriye'nin Amûde şehrinde Molla Abdullatif ve Cizre'de Şeyh Muhammed Saîd Seydâ (ö. 1968) ve Molla İbrahim Karsî'den ders okudu. Sonra tekrar Suriye'ye dönerek Şam'da eğitimine devam etti.

Şeyh Ahmed, babası Şeyh Abdullah ile birlikte 1926 tarihinden itibaren Güneydoğu'dan Musul'a ve Suriye'ye yapılan göçlere⁷⁶ katıldı, oralarda belli süreler kalarak 1941 yılında Türkiye'ye döndü. Ancak yaşanan zorluklardan ve ülkede baş gösteren kıtlıktan dolayı tekrar Suriye'ye gitmek için babasından izin aldı ve gitti. Oraya vardığında işgal güçleri ve Suriye hükümetince Şeyh Abdullah'ın oğlunun geldiği haber alınmıştı. Bir suçlu olmadığı gerekçesiyle babasının Suriye'de ikamet ettiği Mustafaviyye'de kalmasına izin verilmesine rağmen, işgal kuvvetlerinin verdiği rahatsızlıklardan dolayı 1945 yılında Türkiye'ye döndü. Türkiye'de Mansûriyye köyünde ikâmet etti. Ardından 1959 yılında Zengiluk köyüne, daha sonra da Amîrîn köyüne göçtü. Nihayet Cizre'de Muhammed Nûrî Derşevî'nin evinin yanında bir ev yaptırarak oraya yerleşti.

Şeyh Ahmed 1963 yılında hac ibadetini ifa etti. Gelirken Şam'a uğrayarak Şeyh İbrahim Hakkı Basretî'nin Şam Üniversitesinde hocalık yapan oğulları Şeyh Adnan ve Şeyh Alvân ile görüştü. Oradan Kamışlı'ya gelerek amcası Şeyh Reşîd ve onun oğlu Muhammed Nûrî ile görüştü. Ardından Şeyh İbrahim Hakkı'nın yanında kalarak beş tarikatın icâzet aldı ve Cizre bölgesinde görevlendirildi. Daha sonra görüştüğü Şeyh Hüseyin Zibârî'nin oğlu Şeyh Muhammed Şefik ona Rıfâiyye tarikatı icâzeti verdi.

1971-72 yıllarında Süleymaniye Medresesi'nin de bulunduğu Şeyh Muhammed Nûrî Camii'nin tadilatını yaptırdı. Daha sonra Osmaniye'ye göç etti. Orada bir süre kaldıktan sonra Gaziantep'e göçtü. Halen Gaziantep'te

⁷⁵ Şefik Korkusuz, *age*, s. 250.

⁷⁶ Göçler hakkında bilgi için bk. İbrahim Baz, "Cumhuriyetin ilk Yıllarında Irak ve Suriye'ye Göçen Cizreli Âlim ve Sûfiler", *Bilim, Düşünce ve Sannatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul, 2012, s. 239.

yaşamakta ve ilerlemiş yaşına rağmen irşâd hizmetlerini yürütmektedir. Basılmamış Arapça, Kürtçe ve Farsça beyitler içeren yazma bir divanı bulunmaktadır.⁷⁷

6. Siirt Kolu

Zibârîler olarak bilinen Şeyh Hâlid-i Zibârî'nin ailesi, aslen Hicaz bölgesinden olup yaklaşık 300 yıl kadar önce önce Hama ve Humus ardından Irak'ın Zibar iline, oradan da Şırnak'a bağlı Basret ve Siirt'in Erüh ilçesinin Hâlidîye köyüne (Kekliktepe) taşınmış seyyid bir ailedir. Anadolu'ya Zibar'dan geldikleri için Zibârîler olarak tanınmışlardır.⁷⁸ Bu aileden Basret Dergâhı şeyhlerinden Hüseyin Basretî'nin ailesi de 1926 yılında Musul'a göç etmiş, aileden sadece Celâleddin Basretî Hâlidîye köyünde bir medrese ve dergâh kurarak irşâd hizmetleri yürütmüştür. Vefâtından sonra oğlu Şeyh Muhyiddin Oran bu vazifeyi üstlenmiştir.

Şeyh Muhyiddin 1932 yılında Basret köyünde doğdu.⁷⁹ Aile ortamında ilimle iştigal ederek büyüdü. Henüz on dört yaşında iken babasından tarikat dersi aldı. Babasından hilâfet aldığı gibi Basretîlerin Suriye kolu olan Şeyh İbrahim Hakkı Basretî'nin oğlu Şeyh Ulvân'dan da icâzet aldı. Siirt merkezde büyük bir medrese yaptırarak tedris ve irşâd hizmetlerini birlikte yürüttü. Siirt ve çevresi başta olmak üzere değişik illerde yirmiden fazla camiini yapılmasına vesile oldu. Bölgede kendisine duyulan saygı ve hürmet nedeniyle meydana gelen yüzlerce sorunun çözümüne yardımcı oldu. Vefâtından bir hafta önce Suriye'ye geçerek orada amca çocukları Şeyh Adnan Basretî, Şeyh Hâşim Basretî ve bazı âlimlerle vedalaşmaya gitti. Dönüşten bir hafta sonra 2009 tarihinde Siirt'te vefât etti. "Beni medresenin ve dergâhın yanına defnedin, talebelerin sesini duyayım" şeklindeki vasiyeti gereği Siirt merkezde bulunan medresenin bahçesine defnedildi.

77 Şeyh Muhammed Nûrî Reşid, *Kutûfu'l-Ceniyye fî terâcimi'l-âletî'd-Derşeviyye*, s. 95-99; Abdullâh Yaşın, *Tarih, Kültür ve Cizre*, İstanbul: Kent Yay., 2011, s. 520; 26 Mart 2010 tarihinde Gaziantep'te yaşayan 1922 doğumlu Cizre'li Şeyh Ahmet Munis ed-Derşevi'yî ziyaretimizde yaptığımız mülâkat.

78 Aile hakkında geniş bilgi için bk. Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlû'd-dürriyye ve'l-ahbârû'l-miskiyye fi's-silsileti'z-Zibârîyye*, Musul 1935.

79 Şeyh Muhyiddin'in medresesinde müderris olarak görev yapan oğlu Molla Muaz Oran'dan babası Şeyh Muhyiddin Basretî'nin doğumu ile ilgili şu şekilde bir anekdot anlatılmaktadır: Şeyh Celâleddin Basretî'nin erkek çocuğu olmaz. Cudi Dağı'nın zirvesinde bulunan ve Nuh Peygamberin gemisinin durduğu yer olarak kabul edilen Sefîne denilen yere gider ve dua eder. Kısa süre sonra da Muhyiddin olur. Bu münasebetle ona ilk olarak Cudi ismi verilir, sonra Muhyiddin denilir.

Şeyh Siirt'te vefât etti. Kendisinden sonra oğlu Bahaeddîn Oran irşâd vazifesini üstlendi ve hâlen devam etmektedir. Oğlu Muaz Oran da medresede tedris faaliyetlerinin yürütmektedir.

7. Hinuk (Güleçler) Kolu

Şeyh Sâlih-i Sıpkî'den sonra Basret dergâhının postnişinliği üstlenen ancak sağlığının elvermemesi üzerine kısa süre sonra Şeyh Muhammed Aynî'ye devrederek memleketi Siirt'in Pervâri ilçesine bağlı Hinuk (Güleçler) köyüne dönen Şeyh Esad Hinukî tarafından kurulmuştur. Şeyh Esad Hinuk'da doğdu. Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Basret dergâhına gitmeden önce Arvas Dergâhı'na giderek bir süre Seyyid Fehim Arvâsî'nin yanında bulunmuştur.⁸⁰

Şeyh Esad-ı Hinukî'nin rahatsızlığı nedeniyle vefâtı üzerine onun medrese ve dergâhının başına oğlu Abdullah geçti. Abdullah b. Esad'ın babasının Basret'te bulunduğu yıllarda mı yoksa daha sonra mı doğduğu ve doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Tahsil zamanı geldiğinde Molla Halil-i Siirdî'nin talebelerinden Seyyid Molla Mustafa'nın yanında tahsile başladı ve ondan icâzet aldı. Ardından tekrar Hinuk köyüne döndü. Köye geldikten sonra amcalarından birini Arvas (Doğanyayla)'da müderrislik ve meşihat görevini yürüten Seyyid Fehim Arvâsî'nin yanına göndererek, vefât etmiş olan kardeşi Seyyid Tâhâ'nın kızını istetti. Zemzeme Hanımla evlendikten sonra Şeyh Abdullah Seyyid Fehim'in yanına Arvas'a giderek orada tevbe ederek halvete girdi. O sırada Başkale'de bulunan Şeyh Mustafa Arvâsî'nin oğlu Seyyid Abdulkâim Arvâsî (ö. 1943) ve Muhammed Emin Arvâsî'de halvete girmişlerdi. Seyyid Fehim Arvâsî manevî eğitimleri tamamlandıktan sonra, Abdulkâim-i Arvâsî ve Muhammed Emin'e tarikat icâzeti verirken Abdullah Hinukî'ye "Seni Mevlânâ Hâlid'in yolunda görüyorum, sen bu tarıktan izinlisin ancak benden değil"⁸¹ diyerek onun nasibinin kendisinde olmadığını belirtip icâzet vermedi.

Arvas'tan tekrar Hinuk köyüne dönen Şeyh Abdullah, orada ve bazı medreselerde müderrislik yaptı. Bu sıralarda rüyalarında bir şeyhin yanında sülûka ve halvete girdiğini görüyordu. Bunun üzerine tek-

80 Muhammed Nâzım b. Şeyh Müşerref (Özcan), *en-Nûru's-sârî fî menâkıb'l-üstâz eş-Şeyh Müşerref b. eş-Şeyh Esad-ı Sâni el-Pervâri*, 2012, s. 164.

81 Muhammed Nâzım b. Şeyh Müşerref (Özcan), *age*, s. 162.

rar köyü Hinuk'a döndü. Bu sırada Şeyh Hüseyin Basretî de irşâd için Pervârî'ye gelmişti. Onunla birlikte Basret'e gitti ve orada tekrar halvete girdi ve tarikat icâzeti aldı. Halvete girdiğinde Şeyh Abdülhakîm-i Derşevî'de onunla birlikte idi.⁸² Oradan Hinuk'a döndü ve Pervârinin Hiştî ve Gilas başta olmak üzere birçok köyünde irşâd hizmetleri yürüttü. Hinuk köyünde vefât etti. Vefâtından sonra köyün üst kısmında mezarının üzerine bir kubbe inşa edildi.⁸³

Şeyh Abdullah'tan sonra Dergâh'ın meşihatını oğlu Şeyh Esad-ı Sâni, ondan sonra da oğlu Şeyh Müşerref üstlendi. 1926 yılında Pervârî'nin Hinuk köyünde doğan Şeyh Müşerref'in annesi Muhammed Emin Arvâsî'nin kızı Fâtıma Hanım'dır. Şeyh Müşerref ilk tahsilini babasından aldıktan sonra Siirt'e giderek Molla Abdülhakîm-i Halenzevî'nin yanında tahsile başladı. Tahsil arkadaşları arasında Tillo'lu Molla Bedreddin ve kardeşi Şeyh Münevver de vardı.

Medrese tahsilini tamamladıktan sonra Pervârinin Robar (Yeniaydın) köyüne müderris olarak gönderilir ve tedrise başlar. Tarikat icâzetini babası Şeyh Esad'dan aldığı gibi Basret Dergâhı'nın şeyhlerinden Şeyh Hüseyin Basretî'nin oğlu Şeyh Celaleddin'den de tarikat icâzeti alır. Ayrıca Hâlidiliğin önemli kollarından biri olan Erbil'deki Şeyh Mustafa Kemâleddîn de kendisine tarikat icâzeti verir.⁸⁴ Uzun yıllar Pervârî ve Siirt'te irşâd hizmetleri yürüten Şeyh Müşerref'in yazma bir divanı ve birçok eseri bulunmaktadır. 19 Mart 2008 tarihinde vefât etti. Mezarı Siirt'te Şeyh Süleyman kabristanındadır.

Vefâtından sonra oğlu Şeyh Muhammed Vefa Hinuk köyündeki Dergâh'ta irşâd hizmetlerini yürütmektedir.

8. Hâmidîler

Basret merkez dergâhı hariç buraya kadar ele aldığımız altı dergâh, Şeyh Sâlih-i Sıpkî silsilesi ile devam eden dergâhlardır ve Şırnak, Siirt, Diyarbakır, Gaziantep ve Suriye'de yayılmıştır. Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin diğer bir halifesi olan Şeyh Hâmid-i Mardinî ile de Mardin ve ilçelerinde yeni dergâhlar açılarak irşâd hizmetleri yürütülmüştür.

82 Muhammed Nâzım b. Şeyh Müşerref (Özcan), *age*, s. 162.

83 Muhammed Nâzım b. Şeyh Müşerref (Özcan), *age*, s. 163.

84 Şeyh Mustafa Tekkesi olarak bilinen bu dergâhın tarikat silsilesi Şeyh Osman Siracuddîn et-Tavilî yoluyla Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye ulaşır. Bk. Abdülcebbâr Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneginin Tarihi Gelişim Süreci*, s. 245.

Hâmid-i Mardinî'nin Mardine irşâd için gönderilmesinden sonra halk tarafından kendisine bir ev yapılarak hediye edildi. Evin yakınında Hamidiye Camii ve dergâhı inşâ edildi. Şeyh Hâmid-i Mardinî, günümüzde Hamidiyye Camii olarak anılan camiinde görev yaparken Reyhaniye Camii'nde de tedrise devam etmiş ve yaklaşık 80 civarında talebeye medrese icâzeti vermiştir. Şeyh Hâmid-i Mardinî, ailesinden intikal eden yazma eserlerle birlikte medrese ve dergâha ait bir kütüphane de oluşturmuştur.⁸⁵

Çok dilli ve kültürlü bir yerleşim merkezi olan Mardin'de Şeyh Hâmid-i Mardinî, dönemin Bağdat Müftüsü olan Âlûsî tarafından 1851 yılında ziyaret edilir. Onun ifadesine göre Şeyh Hâmid-i Mardinî, güler yüzlü, güven veren sükûnet sahibi bir insandır.⁸⁶

Şeyh Hâmid-i Mardinî, yetiştirdiği oğullarını yanında tutmayarak kendisine verilen Mardin'in irşâd edilmesi görevine oğullarını da dâhil etti. Bu amaçla Aynkef (Kayapınar)⁸⁷ Köyüne oğlu İbrahim Hâmidî'yi, Dârâ (Oğuz)⁸⁸ Köyüne Şeyh Abdullah Hâmidî'yi, Gurs (Alipaşaköy)⁸⁹ Köyü'ne Abdurrahman'ı Ahmediye (Başkavak)⁹⁰ köyüne ise Muhammed ve daha sonra Abdulhalîm'i göndererek orada tedris ve irşâd hizmetlerini yürütmelerini istedi. Bu medrese ve dergâhlardan Aynkef ve Ahmediye⁹¹ 1980 yılına kadar aktif olarak hizmet yürütmüş, bu tarihten sonra askeri darbe ve bölgede baş gösteren siyasî ve sosyal olaylar nedeniyle kapanmak zorunda kalmıştır. Bunlar içerisinde özellikle Aynkef Dergâhı şeyhlerinden Şeyh İbrahim'in oğlu Şeyh Fethullah-ı Mardinî Birinci Dünya Savaşı sürecinde 1915 yılında bölgedeki Müslümanlar ile

85 Bu kütüphaneye ait eserlerin büyük çoğunluğu 1926 yılında yaşanan zorunlu göçler zamanında kuyulara atılmıştır. Bir kısmı ise tekkelerin kapatılması ve tarikat ehline ait bir kısım unvanların ilgâsı nedeniyle eserlerin ilk sayfalarında müellife ait "şeyh" gibi unvanların sorun olabileceği düşünüldüğünden eserlerin ilk ve son sayfaları yırtılmıştır. Eserlerin bir kısmı Yüzüncü Yıl Üniveritesi kütüphanesinde olup, 300 kadar yazma eserin ilk ve son sayfası bulunmamaktadır. Muhammed Sadık Hâmidî'den rivayet edilmiştir.

86 Ebu's-Senâ Şihâbuddîn el-Âlûsî, *Neşvetü's-Şumul fi's-Seferi ilâ İslambül*, (ts.), s.9.

87 Aynkef: Batman iline bağlı Gercüş ilçesine bağlıdır ve şimdiki ismi Kayapınar'dır.

88 Dârâ: Mardin'e bağlı olup ismi Oğuz şeklinde değişmiştir.

89 Gurs: Mardin'in Kızıltepe ilçesine bağlı olup şimdiki ismi Alipaşaköy'dür.

90 Ahmediye: Mardin'in Savur ilçesine bağlı olup, şimdiki ismi Başkavak'tır.

91 Ahmediye Medresesinde ders okuyan en önemli şahıslardan biri ünlü Kürt yazar Cegerwîn'dir. İlk dönemlerde dini gelenek içerisinde yer alan yazar, daha sonra Kürt bölgelerinde özellikle Molla Mustafa Barzânî'den sonra yaygın hale gelen sol siyasî akımlara katılmıştır. Ahmediye'de okuduğu yıllarda vefat eden hocası Şeyh Kemal'in anısına şiir yazmıştır.

Süryaniler arasındaki çıkan çatışmalarda arabuluculuk yapması⁹² bugüne kadar yansıyan sosyal barış açısından çok etkili olmuştur.⁹³

Şah-ı Mardin olarak anılan Şeyh Hâmid-i Mardinî, oğullarını Mardin'in dört ayrı istikametine göndermiştir. Dârâ doğuda, Ahmediye batıda, Aynkef kuzeyde, Gurs ise güneydedir. Günümüzde Şeyh Hâmid-i Mardinî ve onun çocukları tarafından yürütülen tedris ve irşâd hizmetleri nedeniyle Hâmidiler olarak tanınan seyyid şeyh ailesi, Mardin ve çevresinde büyük bir nüfuza sahiptir.

Sonuç

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden biri olan Cizre'li Şeyh Hâlid-i Cezerî, tarihi kesin olmamakla birlikte 1820'li yılların başında manevî eğitimini tamamlayarak Cizre ve çevresini irşâd için vazifelendirildi. Bu tarihten sonra Cizre'de bir süre hem müderrislik hem de irşâd hizmetleri yürüten Şeyh Hâlid-i Cezerî, Gabar Dağı'nın üzerinde ve batı yakasına düşen bir noktada bulunan ve bugün Şırnak iline bağlı Basret (İnceler) Köyü'ne yerleşerek yaptığı büyük bir cami ve buna bağlı medrese ve dergâh kurdu.

Basret Dergâhı'nın kurulması ile burada yetişen âlim ve hâlifeler özellikle Güneydoğu Anadolu tasavvufî hayatı açısından büyük rol oynamışlardır. Şâh-ı Mardin olarak bilinen Şeyh Hâmid-i Mardinî, Basret dergâhının ikinci şeyhi olan Şeyh Sâlih-i Sıpkî ve her ne kadar icâzetini Tâhâ el-Hakkârî'den almış olsa da Norşin dergâhı silsilesinde önemli bir yeri olan Gavs-ı Hizânî diye tanınan Şeyh Sıbgatullah-ı Arvâsî bu dergâhta yetişmiştir.

Basret dergâhında irşâd hizmetleri yaklaşık yüz yıl kadar devam et-

92 Güneydoğu Anadolu bölgesinde Müslüman, Ermeni, Süryani, Yezidi başta olmak üzere çok dinli ve kültürlü bir sosyal yapı bulunmaktadır. 1915 yılında Müslümanlar ile Süryaniler arasında yaşanan sorunların çatışmaya dönüşmesi sonucu Aynverd (Gülgözü) köyünde toplanmış olan Süryanilerin Müslümanlarca kuşatılması sonucu Süryaniler yardım istemişti. Bunun üzerine hareke geçen Şeyh Fetullah Hâmidî, yeğeni Sıddık'ı rehlin bırakmış ve Süryanilerden de bir kısım silahları teslim almış ve onlara saldırmanın caiz olmadığına dair fetva vermiştir. Halen birçok Süryani kilisesinde ve işyerinde Şeyh Fetullah Hâmidî'nin fotoğrafı asılıdır. Ayrıca bir kısmı Avrupa ülkelerinden gelen bir grup Süryani her yıl Şeyh Fetullah Hâmidî'nin mezarını ve çocuklarını ziyaret etmektedirler. Midyat Mihallemi Derneği Başkanı Mehmet Ali Aslan'dan dinlenerek kayıt altına alınmıştır.

93 Serdar Bedii Omay – Fasih Dinç, “The Contribution of Mardin Sufist Tradition to the Collective Living” *Culture of Living Together in Turkey and Mardin Example Symposium-2009*, ed. Havva Lakutoğlu, İstanbul 2010, s. 79.

miş, medrese ve tekkelerin kapatılmasına kadar aktif olarak kalmıştır. Ancak medrese ve tekkelerin kapatılmasına ilave olarak, bu dönemde görülen bazı siyâsî uygulamalar nedeniyle özellikle Güneydoğu'dan birçok âlim ve şeyh Irak ve Suriye'ye göç etmiştir. Bu dönemde Basret Dergâh'ında irşâd hizmetleri yürüten Basretî, Derşevî ve Şeyh Seydâ ailelerinin de Musul'a göçmesiyle dergâh 1926 yılında fiili olarak kapanmıştır.

Ancak bu dergâhtan yetişen halifelerle, Basret merkez dergâhına ilâve olarak Cizre'de Şeyh Muhammed Saîd Seydâ ile Seydâî kolu olarak kabul edilen Cizre-Serdahl Dergâhı, Suriye'de Şeyh İbrahim Hakkı ile Hilva Dergâhı, Diyarbakır'da Şeyh Hasan Nûrânî ile Aktepe Dergâhı, Gaziantep'te Şeyh Ahmet Hilmi Munis ile, Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Hâlidîyye köyünde başlayıp merkeze taşınan Şeyh Muhyiddîn ve kendisinden sonra kardeşi Şeyh Bahaaddîn ile etkisini hâlen devam ettirmektedir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

1. Basret Dergâhı Anadolu Nakşbendiliği açısından Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Tâhâl-Hakkârî'nin irşâd hizmetlerini yürüttüğü Şemdinli'nin Nehri (Bağlar) ve Norşin (Güroymak) Dergâhı ile birlikte etkisi açısından en önemli dergâhlardan biridir.
2. Hâlidîlik daha ziyade medrese ve tekke birlikteliğini öngören zülce-naheyn[®] bir yapıya sahip olup irşâd hizmetlerini yürütenler açısından ulemâ tarikatıdır. Basret Dergâh'ında ve oradan ayrılan kolların tamamında da medrese icâzeti olmayana tarikat icâzeti verilmediği gibi medrese ile dergâh her zaman yan yana ve birlikte yürütülmüştür.
3. Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Basret Dergâhı, medreselerin ve Kâdiri geleneğin yaygın olduğu Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Batman, Diyarbakır, Siirt ve Bitlis'te Nakşbendiliğin yayılmasında ve kabul görmesinde büyük rol oynamıştır.
4. Basret Dergâh'ından ayrılan bütün kollar hâlen varlığını aktif olarak devam ettirmektedir.

Kaynakça

- Abdulhalim b. Şeyh Musa el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-dürriyye fî menâkıbı sâdâti'l-Hâmidîyye*, İstanbul 1412.
- Arvâsî, Sîbğatullah, *Minah*, İstanbul: Ayyıldız Matbaası, 1982.
- Baz, İbrahim, "Şırnak Bölgesinden Yaşayan Nakşî Şeyh Aileleri ve İdil'de Yaşayan Mutasavvıflar", *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul 2011.
- _____, "Güneydoğuda Bir İrfan Merkezi: Serdahl Tekkesi ve Külliyesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, sayı: 2.
- Bingöl, Abdulkadir, *Kulilken Baxe Botan*, Enstituya Kurdi ya Amede, İstanbul 2008.
- Bruinessen, Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, trc. Banı Yalkut, İstanbul: İletişim Yay., 2010.
- Coşkun, İbrahim, "Hâmid el-Mardinî ve er-Risâletü'z-zehebiyye fî akâidi ehli's-sünneti ve cemâati'l-Muhammediyye adlı eseri", *İbrahim Hakkı ve Sürt Uleması Sempozyumu*, ed. Ahmet Erkol - Abdurrahman Adak, İstanbul (ts.).
- Ebu's-Senâ Şihâbuddin el-Âlûsi, *Neşvetü'ş-şumul fî's-seferi ilâ İslambül*, (ts.).
- Hamidi, Muhammed Sadık, "Mardinli Şeyh Hamid ve oğlu şeyh Abdurrahman Zihni Efendi", *Makalelerle Mardin IV - Önemli Simalar ve Dini Topluluklar*, haz. İbrahim Özcoşar, İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., 2007.
- Heyet, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, XI, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yay., 1993.
- Kavak, Abdulcebbar, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Erzurum 2013.
- Korkusuz, M. Şefik, *Nehri'den Hazne'ye Meşâyih-i Nakşihendi*, İstanbul 2010.
- _____, "Şeyh İbrahim Hakkı ez-Zebârî", *İbrahim Hakkı ve Sürt Uleması Sempozyumu*, İstanbul (ts.).
- _____, *Tezkire-i Meşâyih-i Amîd -Diyarbakır Velileri*, İstanbul: Kent Yay., 2004.
- Memiş, Abdurrahman, "Hâlid-i Bağdâdi'nin Halifeleri", *Uluslararası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi Sempozyumu*, Ankara 2012.
- _____, *Hâlid-i Bağdâdi ve Anadolu'da Hâlidîlik*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2000.
- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi, *Mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid*, trc. Dilaver Selvi - Kemal Yıldız, İstanbul: Sey-Tac Yay., 2008.
- _____, *Şemsu's-Şümûs (Risale-i Hâlidîyye ve Mecd-i Tâlidile ile birlikte)*, trc. Yakup Çiçek, İstanbul: Sey-Taç Yay., 2004.
- Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî, "Nakşî Hâlidî Seydâi Postnişinler", trc. İbrahim Öztürk, İnegöl 2008 (Şeyh Abdussamed el-Farknî, *el-Mecmau'l-muannedü'l-kameri fî terceme-ti Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî- Mektûbât* isimli eserin giriş bölümü).
- Muhammed Nâzım b. Şeyh Müşerref (Özcan), *en-Nûru's-sârî fî menâkıbı'l-üstâz eş-Şeyh Müşerref b. eş-Şeyh Esad-ı Sanî el-Pervârî*, 2012.
- Muhammed Şefik Zibârî, *el-Ahvâlu'd-dürriyye ve'l-ahbâru'l-miskiyye fî's-silsileti'z-Zibârîyye*, Musul 1935.
- Oğuz, Mehmet Nezir, *İbrahim Hakkı ez-Zebârî ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1995.
- Omay, Serdar Bedii - Fasih Dinç, "The Contribution of Mardin Sufist Tradition to the Ce-

- ollective Living” *Culture of Living Together in Turkey and Mardin Example Symposium-2009*, ed. Havva Lakutoğlu, İstanbul 2010.
- Özdirek, Recep, “Cumhuriyet Döneminde İdil’de Yaşayan Müslüman Din Âlimleri”, *Geçmiş-ten Günümüze Uluslararası İdil Sempozyumu*, İstanbul 2011.
- Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî*, İstanbul: Kent Yay., 2006.
- Şeyh Muhammed Nûrî Reşîd, *Kutûfu’l-ceniyye fî terâcimi’l-âleti’l-Derşeviyye*, (ts.).
- Tan, Altan, *Turabidinden Beriyye’ye - Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler*, İstanbul: Nubihar Yay., 2013.
- Yaşın, Abdullah, *Tarih, Kültür ve Cizre*, İstanbul: Kent Yay., 2011.
- Yüce, Abdülhakim, “Cizre’li Şeyh Seydâ ve Tasavvufî Görüşleri”, *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Nesim Doru, Ankara: Şırnak Üniversitesi Yay., 2010.
- 26 Mart 2010 tarihinde Gaziantep’te yaşayan 1922 doğumlu Cizre’li Şeyh Ahmet Munis ed-Derşevî’yi ziyaretimizde yaptığımız mülakat.
- www.dargecit.gov.tr.